

din diferiți autori (Ed. Iorga, p. 140—148). De aici a pescuit Russo recomandarea despre « rucodelie » și alte cugetări ascetice, care în contextul respectiv sînt foarte firești. În « Spunere pentru frica și dragostea de Dumnezeu » (Ed. Iorga, p. 149—157) avem de a face cu o predică ce sintetizează, de data aceasta nu sub forma unei culegeri de maxime isihaste ci al unei cuvîntări cu unele note polemice care prevestesc pe Antim Ivireanu, esența ideologiei isihaste, amintită mai sus.

În restul *Învățăturilor* domnul revine la preocupările sale lumești, și numai după ce expune sfaturile practice privind domnia anexează, cînd este cazul, lungi părți din *Umiliința* lui Simion Monahul, cuprinzînd învățături religioase înrudite ca temă.

Că Neagoe Basarab, un laic, a devenit în Țara Românească teoreticianul isihasmului, nu trebuie iarăși să ne mire: și în Bizanț, cel mai cunoscut gînditor religios-mistic din sec. XIV alături de Grigore Palamas este tot un laic Nicolae Cabasila¹. Cînd în secolul al XIX-lea isihasmul va reinvia sub o formă nouă în cadrul curentului slavofil rus, el va fi reprezentat cu mai mare răsunet de laicii Alexei Homiakov, Vladimir Soloviev și Feodor Dostoievski, decît de clerici.

Curent reacționar în Bizanțul secolului al XIV-lea (unde a devenit expresia ideologică a luptei marilor feudali — care se opuneau ascensiunii burgheziei bizantine — împotriva curentelor progresiste occidentale, promovate de aceasta) și în Rusia secolului al XIX-lea (unde, venit din Moldova prin ucenicii lui Paisie Velicikovski, a fost utilizat ca diversiune ideologică de forțele feudale retrograde în lupta lor contra ideologiei democrat-revoluționare și apoi marxiste²) isihasmul a îndeplinit însă în secolele XIV—XVI un rol pozitiv în lumea slavă și în Țările Romîne, fiindcă a pus la dispoziția domnilor centralizatori o biserică activă, interesată în opera de centralizare, și o armată de călugări, între care foarte mulți cărturari, copişti de manuscrise, miniaturişti și panegirişti ai domnilor, de felul lui Gavril Protul sau Macarie și școala sa³. Neagoe însuși nu e de conceput ca scriitor fără existența acestui avînt cultural întreținut de isihastă care constituiau un fel de confrerie internațională în genul iezuiților mai tirziu, vehiculînd elementele de cultură din Athos și Constantinopol pînă la Kiev și Moscova, și lucrînd în Bulgaria, Serbia și Rusia, ca și la noi, pentru bibliotecile personale ale monarhilor sau pentru daniile făcute de aceștia, splendide manuscrise sau alte obiecte de artă. În Țările Romîne isihastă au adus în scurtă vreme tot ceea ce se tradusese sau se scrisese în limba slavonă la sud de Dunăre, creînd astfel premisele marii înfloriri culturale din secolul al XV-lea și al XVI-lea, a cărei expresie supremă pe plan literar-ideologic sînt tocmai *Învățăturile lui Neagoe*.

Isihasmul a contribuit de asemenea la cultivarea aversiunii împotriva « păgînilor » turci și a sprijinit astfel lupta antiotomană, deși călugării de la

¹ *Despre viața în Hristos a lui N. Cabasila*, trad. de DR. TEODOR BODOGAE, Sibiu, 1946; și ENE BRANIȘTE, *Contribuții la istoria literaturii teologice bizantine. N. Cabasila: Despre viața în Hristos*, în „Studii Teologice”, XIV, 1962, p. 13—25.

² Și la noi s-a încercat o reînviere artificială a isihasmului în prima jumătate a sec. al XX-lea de către « gîndiriști ».

³ Că un anumit fenomen poate să aibă un aspect pozitiv în anumite condiții concrete și unul reacționar, negativ, în altele, este o teză cunoscută a dialecticii. A. A. Jdanov reproșă lui B. F. Alexandrov tocmai faptul că « ignorează mereu acea teză a marxismului după care una și aceeași idee poate fi reacționară sau progresistă în condiții concrete istorice diferite ». Cf. A. A. JDANOV, *În jurul lucrării lui G. F. Alexandrov: « Istoria filozofiei occidentale »*, Editura P.C.R., p. 26.